

Kristian Novak
CIGAN, AMPAK NAJLEPŠI

prevedla Đurđa Strsoglavec

1.
Oikofobija,
strah pred znanim

1. M / *Rahla tla*

Samo dva prvinska strahova obstajata, si vedela? Rodiš se s strahom pred glasnimi zvoki in s strahom pred padanjem. Res, na internetu najdeš. Drugih sto fobij se naučiš od bližnjih. Nekatere te varujejo pred nevarnostjo, ja. Večina pa jih obstaja samo zato, da zbija šale z našimi življenji.

Na primer, prav čutim, kako si napeta. Intervju bi rada čim prej končala, pa še začeli nisva. Strah te je, da ne bi odnehala. Misliš, da bi rada pobegnila od vsega.

Ker, kaj? Preveč žalosti je v tej zgodbi. Prevečkrat so moje ime vlačili po blatu. V tej zgodbi ljudje umrejo. V njej izgubim še tisto malo, za kar mi je mar. Vajena si, da bi hotel vsak normalen pobegniti od tega. Ja, lej, zame je to vse, kar mi resnično kaj pomeni. Moja izbira že dolgo ni med srečo in nesrečo, moja izbira je med nesrečo in ničimer. Ubij me, ampak izbrala sem prvo.

Tvoji kolegi zdaj prihajajo skoraj vsak dan ali pokličejo, sprašujejo me, ali mislim, da je konec, in ali me lahko slikajo pred hišo, samo eno fotko, Milena, tukaj, in ali sem spoznala družine umrlih in ali vem, od kod so bili ... Kaj hudiča naj rečem na to?

Ne jezi me, ker jih ne zanima celotna resnica. Jezi me, ker zdaj pričakujejo, da jim bom pomagala, da bi se počutili bolje. Radi bi vedeli, kako naj pokažejo sočutje. Vsi si domišljajo, da jih to zadeva, in se zdaj počutijo neprijetno, a ne. Potrebujejo nekakšen

optimističen sklepni stavek, s katerim bodo prekinjali mučne pogovore o takih stvareh.

Kaj mislite, Milena, hm, kako vidite, Milena, ha, povejte nam, skratka, Milena, samo en stavek, kaj mislite? Kaj mislim? Vsakič, ko glasno povem, kaj mislim, pridobim vsaj enega prijatelja in vsaj enega sovražnika. Oba iz povsem napačnih razlogov. To mislim. Speljite se.

Ti si pa imela drugačen pristop, a veš? Rekla si, da bi rada slišala, kako govorim o tem, kakor da bi govorila sama sebi. To je to, sem si mislila. S to punco bo šlo. Ampak nič na hitrico, počasi bova. Pričakujem, da se boš držala dogovora, da me ne boš prekinjala. Pričakujem, da bodo nekatere stvari ostale med nama. Za človeška življenja gre, glej me, zelo pomembno je, da to razumeš. Če nisi pripravljena na to, povej takoj. Ne bi rada izgubljala časa. V redu. Slekla boš jakno, sezula se boš, lepo se boš zleknila, snemi tudi zapestnico in prstane, natočila nama bom kozarec rdečega. Lahko prižgeš, tudi sama bom. Ni drugega načina za govorjenje o žalosti. Kakor da bi prišel nazaj kdo, ki ti je ljub.

Da bi resnično razumela, kaj se je zgodilo, moraš vedeti nekaj na videz nepomembnega. Zemlja okrog vasi je precej rahla, kakor da bi se od nekdaj počasi posedala. V globini je na desetine kilometrov rudnikov, ampak živa duša ne ve, kam točno vodijo. Sese da se, kadar dež preveč razmoči ali kadar pregloboko

zaorjejo, in občasno slišiš, da je kdo padel v luknjo, tako, sredi lastnega dvorišča, ljudi je sram, ko jih rešujejo gasilci.

Klasična medžimurska zgodba, ta premog. Bilo ga je premalo in bil je preveč nekakovosten, da bi se umiralo zanj. Ljudje so se mučili, zemlja pa ni vračala, samo jemala je. Rudnike so zaprli po katastrofi leta 1964, ko je pet rudarjev zasulo nekje v rovu Peti maj. Ljudje danes ne vedo več, zakaj se je rov tako imenoval, vsi pa pomnijo, kaj je pogoltnil.

Bilo je pred svitom, pravijo, bobnenje je bilo slišati daleč čez hrib in v želodcih ljudi. Vsi so, kakor po kakem neizgovorjenem ukazu, neumiti planili iz hiš in se odpravili čez polja. Na mestu, kjer se jim je kdove zakaj zdelo, da so nad našimi fanti, so eni obstali okamneli, eni so zajokali, eni so preklinjali, hoteli ubijati, eni so tiščali ušesa k zemlji, eni pa so ... začeli kopati. Ej, kopati. Z lopatami, vedri, pločevinastimi skodelicami, z golimi rokami, z okamnelimi pogledi, napol živi, kot mesečniki, kot obsedeni. Dolge ure si jim nihče ni upal reči, da lahko kopljejo za vedno, preden bodo našli zasute, in da so se, če se niso zadušili, utopili, da je Mura pod zemljo prišla po svoje.

Šele ob mraku naslednjega dne so še zadnji odšli domov. Ampak, veš, to niso bili več isti ljudje. Pet ljudi manj, mi pa za vedno razdeljeni.

Na tiste, ki so se vdali obupu, na tiste, ki so odmahnilo z roko, na tiste, ki so hrepeneli po maščevanju, in na tiste, ki so kopali. Vsakdo, ki je od tod, je nekaj od tega.

Sabolščani so otrdeli ljudje, veš, pogosto si predstavljam kamen, prekrit s kožo. Ne zganjajo panike zaradi navadnih težav. Pripravljene so na to, da bližnji ljudje izginejo v globini, v nenadnih luknjah. In da se, po drugi strani, pojavijo neznani. Kakor da bi v njih ... kakor da bi v nas nekje še telo upanje, da se je tistih pet izvleklo kje na drugi strani, mogoče kje dlje v gozdovih ali proti severu, in se bodo neke noči vrnili kakor sence, potrkali na vrata domačim, si umili roke in se sezuli, našli svoj mir. Občasno slišiš, da je spet kdo videl prikazni, ki se sprehajajo po vasi ponoči ali zgodaj zjutraj. Ampak o tem pšt, somo po tiju.

V Sabolščaku ljudje izginejo in se pojavijo, kar tako, to moraš razumeti. Izginejo tisti, ki imajo preveč življenja, pojavijo se tisti, ki ga imajo premalo. Tako nekako je bilo tudi z mano.

Ko sem se po petnajstih letih vrnila v Sabolščak, sem prišla z nekega veliko hujšega mesta. Tako bi temu rekli drugi, tuje mesto. Zame je bilo to odnehanje in bil je tujek. V sebi ga nosim kakor nekaj koničastega, kar se mi zabada v drobovje vsakič, ko pozabim nanj. Dolga leta se nisem ne zasmejala ne sklonila do konca, si predstavljaš. Prava Sabolščanka.

Ja.

Zdaj, ko sva začeli, mi je lažje, a veš. Najbrž obstaja sto razlogov, zakaj naj tega ne bi nikoli povedala. In samo en za: mogoče bom odvrгла vsaj malo brebrena s sebe.

Ko enkrat izgovoriš kaj takega, veš, da je tvoje življenje čista ekstaza.

2. N / *Strmoglavljeni kralji*

»Kaj pravi?«

...

»Kaj pravi?«

»Tole zdaj ni pomembno. Blodi.«

»Ne plačujemo vas, da nam govorite, kaj je pomembno, temveč da prevajate.«

»Pravi: ‚Ne spomnim se njegovega glasu. Vse bi dal, da bi se lahko spomnil.‘ Misli na svojega sina. Tako. Saj sem rekel, da ni pomembno.«

»Lej, takole bo. Prevedel mi boš vsako klinčevo besedo, če bom to zahteval od tebe. Vsak prizvok, vsako jecljanje. Če bo rignil, boš ti rignil po hrvaško. Reci, da si me razumel.«

»Pravi: ‚Vidim ga v sanjah, kliče me. Skače po postelji in hoče, da ga gledam. Ampak to je neki tuji glas, ne morem se spomniti, kakšen je njegov. Jaz sem se izgubil, jaz ne grem naprej.‘ Približno to ponavlja. Omenja nekega ... kamnitega bika. Dve moški imeni, Bervan in Dara, in eno žensko, mislim. Nisem še razbral.«

»Vprašajte ga, ali so bili z njim. Vprašajte ga, ali se še kje skrivajo.«

»Ne. Prepričan sem, da misli svojo družino. Niso bili z njim. Pravi, da je zdaj prepozno in ... Poslušajte, v tem ne vidim smisla. Bedarije govori, človek se

je sesul. Če mislite kaj izvleči ... Zdaj je čas. Ponudite mu kaj dobrega in vse bo priznal.«

»Ne, počasi. Poskusite ga pomiriti. Povejte mu, da bi radi vedeli vse, od začetka, kako je prišel sem. Zavlačujte. Moram iti, vrnem se v dveh urah, ziher. Snemalnik je vključen, občasno preverite, ali dela. V nobenem primeru ga ne izključite.«

»Samo malo. Nekaj je vprašal, nekaj kot kako ste pokopali Azada. Kako ste pokopali človeka, ki mu je ime Azad. Veste, za koga gre?«

»Vprašajte ga, kdo je to.«

»Pravi, da je Azad prijatelj. Spet bo jokal.«

»Polni samopomilovanja so. Takoj ko jih ujamejo, postanejo cmere.«

»Mislite, da je on ...«

»Nisem prepričan. Mogoče. Čeprav, pravijo, da se morilci samopomilujejo kakor strmoglavljene kralji. Tale ni tak.«

3. M / Oddih od zaviranja

Ne vem, koliko si videla. Sabolščak je ena cesta s štirimi odcepi na sever, od Mure pa jih ločuje kak kilometer močvirnih pack. Iz zraka je najbrž videti kot mršava psica, ki se je napila murske vode, crknila in iztegnila noge proti reki. Na sredini cerkev, nekaj kamnitih stebrov, pošta, dve gostilni. Tri, če štejemo trgovinico z mešanim blagom, ki ji rečejo bouta. Tisto na začetku vasi, plastična miza, okrašena s pivskimi steklenicami in občasnim molčečim starcem. Na jug se gre proti hribom, čez nekaj kilometrov obdelanih polj. Lepe pisane zaplate za luknje v zemlji. To bi bila popolna ravnica, če ne bi bilo pet ali šest z gozdom obraslih hribčkov, videla si jih, lepo so razporejeni. To so hribčki jalovine iz izkopa, halde. Prej pa so bili vhodi v rove, dedek mi je pripovedoval. Tam se ne sme nikoli več nič saditi, zelo se poseda. Potem pa pozabi, če lahko.

Ljudje so se po rudniku vrnili k poljem in vinu, nekaj živine, žaga. Od pol stoletja premoga pa je ostal Sabolščak, ki je bil vaje živeti rudarsko. Molče, sklonjeno in z neskončnim kljubovanjem. Iz premoga so tudi občinske stavbe, ki prevelike čakajo, da bo vas zrastle in jih upravičila, in ja ... Bukov Dol.

Ne vem, ali veš, to je bil del Sabolščaka, kjer so živel rudarji iz Slovenije in nekaj Madžarov. Med našimi sprva ni bilo kaj dosti tistih, ki so bili pri volji iti pod zemljo. Bok i bogme, ge pod zemlo nej den prlej, kak mergen. Bukov Dol je bil torej vas tujcev,

od začetka. Ampak tedanji tujci so nehali biti to, razumeš. Bodisi so se vrnili domov bodisi so izginili med nami v Sabolščaku. In smo tam. Sredi sedemdesetih let so se priselili prvi Cigani. Romi. Cigani. Ko rečem Rom, vidim napisano besedo. Ko rečem Cigan, vidim človeka. Mislim, takrat še tudi Cigani niso vedeli, da so pravzaprav Romi, ampak vsakič me nekaj preseka, ko izgovorim to prvo besedo. Zdaj vsi ponavljajo, da je to grozno žaljivo, kakor da bo izginil ves bes, ko se bomo vsi lepo strinjali, da jim je treba reči Romi. Veš pa, da bi vsaj meni moralo biti vseeno, jaz tako ali tako ne mislim nič slabega o njih.

Govori se, da je bila majhna družina. Oče, mati in dva otroka. Pregnani iz neke hudičeve luknje, prekršili so neki njihov skrivnostni zakon, kdo bi vedel. Čez nekaj časa še dve družini. Čez trideset let v Dolu ni bilo nikogar razen Ciganov. In zrastel je, niso bile samo starinske enonadstropne hiše ob cesti. Vas se je razširila v globino, ne pa proti Sabolščaku, tega ni znala. Dve vasi še vedno ločuje nekaj kilometrov ceste, ovinek in gozdiček in, da ne pozabim, cela halda neodpuščenih stvari.

Lej, težava je v tem, da bi oni morali za vedno biti tisti, ki so se naselili v praznino, ki so jo za sabo pustili rudarji. Ampak tega jim ni nihče povedal, zato tudi ne pristajajo na to. Lahko si predstavljaš, kako je Medžimurcem, ki se somo neščeje nikomi zameriti, ko gledajo ljudi, ki si tako predrzno in brezbrizno zapirajo vrata za vrati za vedno. In nenehno dokazujejo, da gre življenje naprej, ko prestopiš vsako zamišljeno mejo. Oni rečejo, kar hočejo, vzamejo, kar

lahko, ne bojijo se ne padanja ne glasnega zvoka, mi pa postajamo vse bolj grenkobni in vse bolj bolni. In se jih bojimo. Ne samo, da bo kdo z nožem zabodel koga od naših, da bo do nas nepravilen brez kesanja ... Mislim, ja, tudi to. Ampak v prvi vrsti zato, ker so nam kljub vsemu podobni. Če predolgo gledaš v njihovo smer, mogoče opaziš kaj znanega, kaj svojega. Predstavljalj si to grozo. Nismo enaki, veš, ne razumi me narobe. Ampak največja razlika ni nekaj, kar se vidi, temveč je v stvareh, ki jih prikrivamo.

Sabolščani se zgodaj naučijo premikati slepe pege, ko gre za Cigane. Otroci iz Dola sicer ne hodijo v šolo v Sabolščak, temveč v Vugrinovec, tako je od nekdaj, čeprav je to malo dlje. Mali Sabolščani pa v šolskih spisih ne omenjajo Dola, si predstavljaj. V več desetletjih so generacije v spisih in nalogah opisale najbrž celotno zemeljsko kroglo, daljne dežele, pol vesolja, Mura je opisana najbrž do najmanjšega vala, nihče pa ni zapisal, da se do nje iz Sabolščaka najhitreje pride skozi Dol. Ljudje, ki niso od tod, ne razumejo, da to ni zato, ker otroci sovražijo Cigane. Ne vedo, kako naj pišejo o njih. Da ne bi žalili. Ali da ne bi lagali. Kakor da med tem ne bi bilo besed, ki so jim znane. Bolno, a ne?

Ker si se kot otrok navadil pogledati stran, ti v spominu ostanejo samo detajli. Mimo se peljejo s kolesi ali z razpadajočimi avti. Enkrat na teden gredo ženske s kolesi od hiše do hiše in prosjačijo. Zlati uhani za mastnimi črnimi lasmi. Zakmašni črni čevlji s kovinskimi zaponkami in strjenim blatom na pedalu kolesa. Piknik na travi med župniščem in Trgocentrom.

Brki na temni koži. Vprašanje, ali lahko vzamejo staro pločevino, ki so jo videli na tvojem dvorišču. In majhen neviden vrtinec, ki ostane v zraku, kadar ne pozdraviš človeka. S Ciganom ni pogovora. Ali prepir ali pa čakaš, da te spravi v smeh neumnost. Tretje možnosti ni.

Sabolščani poznajo ljudi iz Dola, nekatere tudi po imenu. Mešanja med nami pa ni bilo nikoli. No, razen mojega primera in razen nekaj Sabolščank iz problematičnih družin. Dve ali tri so se preselile v Dol. Vidiš jih na poti k smetišču, klofutajo svoje otroke, vlečejo jih iz njihovih iger brez igrač, nekje blizu rjastih ostankov avtov. Zanje ni vrnitve, one so za nas postale nekaj, kar je še hujše od ... Za nas, za nas. Kako odvratne so moje besede.

Kaki smo? Molčeči, premišljeni. Sabolščani se tem iz okoliških vasi zdijo čudni. Sabolščani, hehe, Sabolščani, hehe. Tako govorijo. Čudno resni. Tudi pozdravljamo se ne normalno.

Nikan nej deš, nika ne vejš, reče prvi. Drugi pa vrne: Če pa nekan ideš, dvej pijvi spigejš pa pa nika ne vejš.

Ali samo: Grzejo? Odzdravi pa se: Ščuke čista vrejdi, podgoni pa tak tak.

Vse življenje tekmujejo drug z drugim, izgubi pa tisti, ki se prvi zasmeji. Zmagovalca še ni.

Kaj še? Prikrivamo dobroto. Živa duša ni vedela, kdo je beguncem iz Bosne vsako jutro na kljukah pu-

ščal vrečke s hrano. To je težko razložiti, nekaj med grozo pred postavljanjem in željo, da bi vrata ostala zaprta.

In, kar je morda najpomembnejše, nismo vsi prijazni drug do drugega, se pa držimo skupaj. Tega pa ni težko razložiti. Gre za strah, da ne bo nikogar, ki bi, četudi zaman, kopal za tabo, ko te bo pogoltnila globina. Ni večje spone od tega.

Molčeči torej, resni, precej premišljeni. Zato so se vsi čudili, ko je nasilje vzplamtelo ravno pri nas.

Ne vem, katero verzijo si slišala, tule je moja. Spomladi 2014, torej pred enim letom, sta imeli dve medicinski sestri iz Sabolščaka po službeni dolžnosti predavanja o higieni in zdravju v novi dvorani kulturnega doma v Dolu. Na predavanja so hodile samo ženske, jasno ti je. Moški so se pridružili šele, ko se je razvedelo, da govorijo tudi o kontracepciji in načrtovanju nosečnosti. Tako je nekega večera kakih deset moških ustavilo ambulantno vozilo pri odcepu za vas. Bojda so jima samo rekli, naj se vrneta tja, od koder sta prišli, avto pa je pospešil proti dvorani in zbil tridesetletnega Željka Kalanjoša, ki ga je vrglo v jarek. Eni so trdili, da je bilo jasno slišati eno od medicinskih sester, ki je zavpila:

»Prekprokleta cigojnska golazen. Postrejlati.«

Ustavili sta pred dvorano, Katica Tkalčec se je izmotala s sovozniškega sedeža, mlajšo Tanjo Jambrožić pa so zablokirali od zunaj. Bilo je že kakih trideset ljudi. Moški so vpili, s kako pravico nagovarjata njihove ženske na splav in tablete. Katica se je začela prepirati. Eni trdijo, da je vpila, da je dovolj tega, da

se Cigani samo nacejajo in se kotijo kot podgane. V nekem trenutku se je Romano Kalanjoš, petnajstletni sin tistega Željka, ki je končal v jarku, zagnal in z roko udaril Katico po glavi. Pokleknila je. Pozneje se je izkazalo, da ji je zaradi udarca počil bobnič. Tanja Jambrožić se je izmotala na sovoznikov sedež in nato iz avta. Po tem, ko je tudi sama od Romana dobila dve klofuti in udarec z nogo v trebuh, se je vmešal vaški starešina Milorad Bogdan in ukazal, naj obe izpustijo iz vasi. Peš sta se odpravili po glavni cesti in si brisali pljunke z las, Bogdan pa jima je čez nekaj minut pripeljal službeni avtomobil in jima povedal, da se njegovi ljudje čutijo prevarane in da bi bilo najbolje, da se ne vrmeta, ne more jima zagotoviti varnosti.

Po Sabolščaku se je pozneje govorilo, da Martin Jambrožić, Tanjin soprog, ni rekel ene same besede, ko je slišal, kaj se je zgodilo. Ampak jaz vem, kako to gre. Poslušal je glasove, ki so se v vseh teh letih naselili v njem.

»Tou trbej s šibof namlatiti. Ge ne mo več plačala dafkof, boukše de, ka direktno Ciganji v žepko potijsnen,« je vpil hrapavi glas Ščukove Marice, ki ji je lani nekdo pobral tono krompirja, medtem ko si je Martin oblačil motoristični kombinezon.

»Ge mo nekomi goubec razčesno. Mo se mij non stop delali noure? Ka se ne bi komi zamerili, tak, praf po medžimursko,« je brnel pijani Imbrov glas. Njemu so iz vinograda ukradli top proti škorcem. Ždel je tik ob ušesu v Martinovi glavi, zato je ta komajda slišal

prijatelja policaja, ki mu je po telefonu pojasnjeval, v kateri hiši živi družina Željka Kalanjoša.

»Pravi človek se san pobriga za svoje probleme. Če boš policijo čako, se boš načako,« je bil glas Martinovega očeta. Njemu sicer ni nihče nič storil, sovražil je, ker je že zdavnaj spoznal, da ga ljudje poslušajo samo, če je besen.

»Če se zaj ne premekneš, boš cejlo življenje trpo,« pa je bobnel samo Martinu znan glas, ki ni pripadal nobenemu telesu, globok glas, ki se je naselil v temo Martinovega trebuha, ko je na novoletni zabavi neki pijanec Tanji rekel, da je prasica, in jo porinil prek stola. Martin je takrat skušal zgladiti zadevo, dobiti vsaj opravičilo, vendar jih je fasal pred polovico mladih iz vasi.

Tiste noči je okrog pol petih še s tremi prišel v Dol. Dva sta imela motoristično čelado, dva pa kapo s ščitkom in zimski šal čez usta. Kovinske palice in pajserji. Avto so pustili pri glavni cesti, planili v hišo, ki so jo prepoznali po izmaličeni sedežni garnituri, ki je že prestala nekaj ducatov vlaženj in sušenj na dvorišču, in takoj z vrat napadli ljudi.

Rezultat vsega so v Sabolščaku obnavljali z mešanico neodobravanja in zadovoljstva. Bibijana Oršuš, petdesetletnica, jo je odnesla z osmimi zlomljenimi zobmi. Milan Kalanjoš, njen deset let mlajši izvenzakonski partner, je bil bogatejši za kakih deset šivov na temenu in počeno rebro. Trinajstletni Valentino Oršuš je imel hematomo zaradi udarca v testise in zlomljeno ključnico, ker se je zaletel v vrata, ko je bežal v kopalnico. Njegov brat dvojček Renato je padel v

komo, preden je prispel rešilec, zaradi težke poškodbe na senčnem režnju glave in se zbudil šele čez deset dni. V hiši so bile še sestre Milana, Darinka, Josipa in Ljubica, ki pa so jim prizanesli. Martin je edini pokazal obraz. Snel je čelado in tolkel z njo, preden so odšli iz hiše, pa je pljunil na tla in se predstavil z imenom in priimkom, zato je policija že čez eno uro, ko se je ravno zdanilo, potrkala na njegova vrata. Pravijo, da je odprl spodobno oblečen in da je rekel: »No, ka je, idemo? Napravo san vaše delo, nega za koj.«

Ko so mu povedali, da se je zmotil v naslovu, kajti Romano Kalanjoš, ki je oklofotal Tanjo, še spi kot angelček dve hiši naprej, ni reagiral.

V preiskovalnem zaporu ni hotel izdati drugih, zato je policija ves teden obiskovala njegove prijatelje in bratrance. Brez uspeha. Sabolščani znajo odlično obdržati skrivnost zase.

Vsem je bilo jasno, da po tem ne bo nič več tako kot prej. Bes se je začel prelivati s človeka na človeka in ni bilo več pomembno, kdo je vključen in kdo ni. Vsi so. Zlo je nenavaden stvor, veliko premišlujem o tem. Kadar se skriva, ne moreš dokazati, da obstaja. Kadar se pokaže, dobi lastno gravitacijo. Nekaj je bilo pognano davno pred nami in to molče zaviramo, zaviramo vse življenje. Vemo, da je tako treba, zato tudi otroke učimo, naj nadaljujejo zaviranje za nami. Se pa tudi obrabljamo, kajti mir ni naše naravno stanje. A si kdaj začutila tisto čudno olajšanje, ko pride do nasilja? A si? Mislim, da vem, kaj je to. Takrat dobimo dovoljenje, da malo nehamo zavirati,

da si oddahnemo. Morda takrat verjamemo, da se bo z nasiljem kaj prečistilo. In takrat se prelije, kot v Sabolščaku.

Upala sem, da bo zaradi tega moja osramočena vrnitev minila neopaženo. In da še lahko upočasnim in ustavim svoje padanje. Pravzaprav pa nisem imela izbire. Nihče od vpletenih je ni imel. Če bi bilo ljudem to jasno, bi si lažje odpuščali.

Tam ne moreš biti kdorkoli, situacija je jasna. Lahko si eden tistih, ki so se vdali obupu in grenkobi, eden tistih, ki si želijo maščevanja, eden tistih, ki odmahnejo z roko, eden tistih, ki kopljejo. Ubij me, ampak zdi se mi, da ni bilo nikoli tistih, ki si preprosto želijo živeti. Taki najbrž pridejo zadnji.

4. N / Hatamah

Pravi, da je krenil ... *rabii athani*, to bi bil ... zapisal bom april dva tisoč štirinajst, bom še preveril. Star je petintrideset let. Zidar, pravi, dela pa tudi v muzeju. Tega ni treba jemati kot dejstvo. Lažejo, da bi lažje dobili azil. Predstavlja se kot doktorji, arhitekti, fiziki.

Končno sedi pri miru. Dolgo je hodil po sobi, se nameščal. Prosi za kozarec vode, za cigareto. Težko prenaša zaprt prostor. Ime mu je Nuzat, tudi to ni nujno res. *Maslavi* je, to je ... človek iz Mosula. Po priimku sklepam, da je najbrž Kurd, zagotovo ni Arabec. Težko govori. V vsakem drugem stavku so žena in sinova, potem pa spet razvalina.

Človeku, ki mu je pomagal pobegniti, je ime Hasan Al Hamdani. Predlagam, da tudi tega ne jemljete kot dejstvo.

Sedela sta v kuhinji, žena, Dilara, pa je bila z otrokoma v spalnici. Srce mu je nehalo biti, pravi, ko je iz miznega predala vzel plastično škatlo, v njej pa so bili vsi njegovi prihranki. Šli so v majhno plastično škatlo od sira.

Hasan mu je rekel: »Dobro je, da greš. Vsakdo, ki lahko, bi moral iti.«

Theki, to pravi o Hasanu. Pomeni »pametovalec«, nekdo, ki gleda zviška.

Poznata se od prej, skupaj sta delala. Zdaj pa ga je pametovalec nagovarjal, kakor da ne bi bilo obema jasno, da človek pri petintridesetih letih ne dobi

druge priložnosti, ne v Mosulu, ne ko je obtožen, da je na napačni strani.

Dal sem mu skoraj vse prihranke, roko pa sem imel težko, tako težko, brat. Nekdo v soseščini je ravnokar iz pečice vzel naan, celotno soseščino je spremenil v svojo predsobo. Drob-
tinast je vonj masti, moke in vrtnitve, veš, ponuja tolažbo. Jaz pa sem samo sedel, sprijaznjen s tem, da ničesar od tega ne bom tako kmalu okusil.

Vprašal sem ga, zakaj je moral oditi. Blodi. Omeni nekaj imen. Pravi, da ga je prijatelj iz otroštva, s katerim je brusil nože po okoliških ulicah, povabil na nekakšen sestanek. Govori nepovezano. Da ne ve nič o nikakršnem orožju, da ni nič videl in kaj mu je bilo tega treba. Zvečer istega dne so neki ljudje planili v njegovo hišo, niso se sezuli, vse so premetali, Dilara je jokala in držala dečka. Nič niso našli, zato so odpeljali Nuzata.

Ni rekel izrecno, vendar predvidevam, da so se Kurdi v mestu skušali organizirati, ko se je razvedelo, da prihaja Daeš. Ne vem, v kolikšni meri potrebujete ozadje, lahko vam pošljem nekaj povezav, vseeno pa podajam kratko verzijo, da se boste znašli. Približno takole. Američani so strmoglavili Sadama, razpustili domačo vojsko, ki je štela nekaj sto tisoč ljudi. Najbrž so pričakovali, da bodo skomignili z rameni in

postali peki, natakariji in poljedelci. Res so skomignili z rameni in poiskali novo vojno v soseščini. Vedeli so, kje se lahko skrijejo, kje je orožje, znali so se organizirati. Tolkli so po vseh, ker pa so bili povečini suniti, so ljudje po svetu mislili, da je to zaradi tega. Ampak ni. Tudi Kurdi so suniti, pa so vseeno na udaru, krivi za vse živo. Kurdi imajo svojo nekakšno avtonomijo na severu, z vojsko in z vsem, ampak Mosul ne sodi tja. Mosul je večinsko arabski.

* * *

Hasan mi je pripovedoval, kako čudovito je v Evropi.

»Kmalu boš daleč od tod, čez leto ali dve pa se boš vrnil po družino kot gospod, bogat Francoz v belih hlačah. Tukaj boš ostal brez službe,« tako mi je govoril. »Tisti, za katere si garal kot živina, te bodo teptali, brat, dokler ne bo od tebe ostalo nič več. Kaj je denar, ko gre za golo preživetje?«

* * *

Jezen je, fokusiran je na tega človeka. Arabci preveč pametujejo, *theki, theki*. Ampak v tistih dneh so mu vsi pametovali, pravi, da ga je to bolelo, do njega so se vedli kot do otroka.

* * *

V soseščini se je takoj razvedelo, da so prišli pome, v avto so me stlačili kot psa. Dilari mi je uspelo zaklicati samo to, naj gre z dečkoma k svojemu bratu.

Odpeljali so me proti zahodu, v bližino stare perutninske farme. Samo klet in stol zame. Po prvem udarcu sem ostal brez sape, po drugem sem napolnil hlače. Nisem razumel, kaj me sprašujejo, bilo je nekaj o tem, kdaj je bil zadnjič v mestu človek z imenom Saman, kdaj spet pride in ali v kratkem pričakujemo nekakšno pošiljko. Nisem vedel, kaj naj odgovorim.

Po tem sem imel iz dneva v dan vse manj sosedov in vse več svetovalcev. Dobrohotno so mi šepetali, da bi bilo bolje, če dvignem sidro. Nenadoma nisem bil več Maslavi, nisem bil ne musliman, nisem bil ne zidar, ki je postavil vsaj eno opeko v večini ulic vzhodnega Mosula. Nenadoma sem bil predvsem Kurd. To je pomenilo, da sem v težavah.

Govori hitro, tega dela ne morem tako hitro prevesti. Skratka, naslednji dan je slišal, da so ubili tistega prijatelja, ki je sklical sestanek, pred hčerkama, in njegovega brata, tako, sredi ulice.

Ponavlja, da ga pol Mosula pozna kot gradbinca. Najbrž pretirava.

Hasanu sem rekel, da ne vem, kdo me je pravzaprav pretepал. Vzdihuje, preklinja Aafarje, ki so se zadnja leta naselili po predmestjih. Pravi, da se pripravlja nekaj velikega. Da se tega ne veseli, četudi ga to ne bo preveč zadevalo, mene pa še kako, ker sem to, kar sem. Sadiki, ahi – tako je končeval stavke Hasan; prijatelj, brat. Kadar ti Arabec reče brat, si lahko prepričan, da si v težavah.

»To, da so ti vzeli dokumente, ne pomeni, da ne bi radi, da odideš. Razumeš? Ti in ... tvoji. Mosul ne bo nikoli kakor vaši kraji na severu. To ni nič proti tebi, poznam te od otroštva ...«

Dvignil sem roko, besen. Niti besede več. Iz škatle sem vzel denar, naštel točno 5.800.000 dinarjev in jih potisnil predenj.

* * *

Opomba: to je pet tisoč evrov, približno. Bom še preveril.

* * *

Preštel je, vzel polovico. Drugo polovico bom vzel s sabo, za prečkanje meja. Denar sem dal nazaj v škatlo, Hasan pa je rekel, da bom še za dva milijona imel poseben tretma, vse do Francije: prvi bom dobil hrano, prvi bom izbral ležišče. Samo povem, da me pošilja Hasan Al Hamdani. Rekel sem mu, da moram pustiti starejšemu sinu za čevlje. Dober otrok je, ni si zaslužil hoditi z luknjami.

* * *

Spet joče. Govori, da si ni zaslužil tega. Vsi vedo, kakšen delavec je, gradil je hiše tako v Kazahu kot v Kulan Tapahu, našteva še neke kraje, najbrž blizu Mosula, pozneje lahko preverimo na posnetku.

Omenjal je džehenem, ampak je uporabil neko drugo besedo za pekel, *hatamah*. To pomeni ... nekaj kot ... Tisto, kar se sesuje. Kar se razblini na koščke.

Zelo razburjen je, sedeti moram blizu, da z glavo ne butne v steno.

Še eno besedo je ponavljal, *tafakek*. Sesulo se je. Vprašal sem ga, kaj se je sesulo. Rekel je, da sta se sesuli dve podobi v njegovi glavi. Podoba kraja, od koder je krenil. In podoba kraja, kamor je bil namenjen. Človek ni izgubljen, kadar ima vsaj eno, je rekel.

Vprašal sem ga, ali bi rad, da pokličem zdravnika, ali bi rad kakšno pomirjevalo. Ampak se je zbral, jezen na tistega Hasana.

»Če te ujamejo, moraš reči, da si pobegnil na svojo roko. Ne poznaš me.« To je grožnja, ni mu bilo treba pogledati proti spalnici. »Uredil sem, da ne boš šel čez Albanijo,« je dodal in videl, da ne vem, kaj to pomeni. »Tam ljudje izginjajo, Nuzat, ubijejo jih in njihove organe prodajo bogatim bolnim farangom.«

»Ti mi samo še enkrat obljubi, da se gre po kopnem – strah me je utopitve, velikih črnih valov ponoči. Morje sem videl samo na televiziji in v grdih sanjah.«

Spet ponavlja isto zgodbo, ni si zaslužil, Alah, Ber-
van, Dara, dobra otroka, Dilara je dobra žena.

Hasan je odšel, sam sem sedel v kuhinji, nisem imel moči, da bi poklical Dilaro in dečka. Z okna za hišo sem slišal isto

pesem Ayada Husaina že tretjič tistega večera. Pel je o daljnih črnih hribih in preprostih ljudeh.

Moje misli so bile neubogljive. V Franciji vedno dežuje, vsi pa imajo čiste čevlje. Hribi so valovi zemlje.

Še odpravil se nisem, pa sem že začel izgubljati podobo v glavi. Začeli so bledeti zeleni valovi Tigrisa, bleščeči zidovi Nuridinove mošeje. Tišji so bili tudi potemneli reveži, ki gledajo skozi odprtine brez oken in se prepirajo na tržnici, preden se zapre. In Dilarin vonj, vse v toplo daljno pozabo.

Samo obraza Bervana in Dare sta še bila povsem jasna. Vse do trenutka, ko se bo prvi od njiju zbudil in spoznal, kako neumno in grenko ju je njun oče izneveril, ko bosta pljunila na moj spomin.

Izginile so podobe, izginili so vonji in dotiki in zvoki. To, kar govorim, niso spomini, to so prazne besede, z njih je odpadlo vse živo in resnično.

Prekleta je ta daljava, ki je povzročila, da sem tako pozabil.

5. M / Čas, ki se mu kolca

V središču pozornosti je bilo torej nekaj čisto drugega, vse, kar je treba vedeti o meni, pa me je kljub temu pričakalo v Sabolščaku. Milena Muriša, rojena Lovrek, letnik petinsedemdeset, se je poročila v Mihovljan, dvanajst let v zakonu brez otrok, pred enim letom je bila proti njej uvedena preiskava in dobila je nogo v banki.

Dobra zgodba, ljudem na vasi je všeč, če VKV-človek zgrmi. Ni bilo pomembno, da nisem *jaz* končala v preiskovalnem zaporu, da nisem bila *jaz* tista, ki je odobravalna posojila. Jaz sem pravzaprav sodelovala v preiskavi, vendar tudi to ni bilo pomembno, ker se je razširila zgodba, da sem vse vedela in da sem si samo reševala rit. Namesto da bi zaprla gobec in sklonila glavo, sem banko tožila za odpravnino in se pogodila. Po tem ... ne morem ti opisati, s kako hitrostjo so začeli ljudje izginjati. Kolegi, o katerih sem vedela, da so ga biksali, so se prvi nehali oglašati. Velika večina drugih pa ni hotela biti videna z mano. Ljudje so pozabili, da je bilo o meni štirideset let mogoče slišati samo dobre ali nepomembne stvari. Takim pa se tu sicer vse oprusti – dobrim in nepomembnim. In tistim, ki niso imeli izbire.

Ob tem sem dokončala tudi delo z zakonom, ki je vse bolj postajal podoben nepogretemu narastku tujih pričakovanj in lastnih prezirov, nekakšnemu tesnobnemu paktu o nenapadanju. Ničesar ne zahtevaj od mene, pa ne bo očitkov, približno tako. Iskreno

ti povem: globoko me je zbodlo, ker je bil absolutno pripravljen končati zadevo, četudi sem vse sprožila jaz. Kaj naj rečem, že zdavnaj sem ga nehala imeti rada, vseeno pa zaboli. Lahko bi rekel: ja, no, klinc gleda vse, tou va preživela, nekak va se stisnila pa de, ka de. Ampak ni. Eh, potem se pa spelji.

Do vasi so segle tudi govorice, da sem sredi belega dne fizično napadla novo drago svojega moža, kar je čista laž. In da sem se vrnila v Sabolščak samo zato, ker so me vrgli iz garsonjere v Čakovcu, ker nisem plačevala, kar je čista resnica.

Razvedelo pa se je tudi, kaka kurba sem bila. Poznaš tisto bencinsko na koncu Čakovca proti Šenkovcu, Mobenz. Nisem upoštevala, da je treba tam zadeve samo končevati, nikoli začenjati. Zadnji petek v službi sem tam začela piti in se v ponedeljek zjutraj zbudila v stanovanju nekoga, ki ni zdržal, da se ne bi pohvalil.

Ampak odpoved, ločitev, pijančevanja in seks s tujci, vse to velja za normalno v našon lejpon Medžimurji. To ni nič škandaloznega in nihče o tem ne govori naglas, dokler si pokončna in se pretvarjaš, da ti ni mar. Ampak jaz tega nisem mogla.

Lastnica garsonjere je zadnje jutro prišla v spremstvu tipa, ki sem ga poznala kot varnostnika iz diska. Drug drugemu sva pokimala. Kak ide? Nenavadno je videti varnostnika na dnevni svetlobi. Videti so brezvoljni in stari. Krava se je odločila, da me bo fizično odstranila iz stanovanja. Ker v pol leta nisem niti pošteno razpakirala, je bilo videti, kot da sem pripravljena. Najbolj smešno je bilo, da sem imela denar za

plačilo, vendar ji nisem hotela plačati. Prvo najemnino sem plačala pravočasno, pri drugi me je morala opomniti. Do mene se je vedla idiotsko in nekako ... po tem ... še na misel mi ni prišlo, da bi ji plačala, preden se mi ne opraviči. Pa se ni in tudi jaz nisem.

Najbrž je poklicala tudi mojega brata, ker se je prikazal ravno v trenutku, ko je neprijeten pogovor na vratih postal nesmiseln in ko sem premišljevala samo o tem, da jo bom udarila. V tisto njeno pravičniško faco. Od osnovne šole nisem dvignila roke nad človeka, mislim, resno udarila koga. Zaradi nje bi se izplačalo prekiniti post.

Brat je s sklonjeno glavo nosil vrečke z mojimi oblačili iz stanovanja. Pretvarjal se je, da žvižga, izpuščal neko nedoločljivo melodijo. V njem je bilo neizgovorjeno opravičilo in sramovanje. Zajela me je tesnoba, ko sem spoznala, da je to opravičilo zadevalo mene, ne pa njiju, ki sta bila priča mojemu končnemu dnu. Imel je načrt zame, slutila sem, da je povezan z našo staro hišo v Sabolščaku.

Aja, kako ti je všeč naše dvorišče? Genialno, a ne? Kako v pomanjkanju kakršnekoli ideje vse samo povsem prekriješ s tlakovci. Ni ti treba kositi, poleg tega pa ustvarja iluzijo, da so tla trdnejša, kot dejansko so v naši majhni vasi. Na dvorišču je vedno hlad, ker je s treh strani obdano z betonom. Kot stare plemiške hiše s tremi krili. Nekdo je zelo optimistično videl, da bomo nekega dne vsi živeli tu kot velika srečna družina. Brat me je odpeljal v desno hišo, v tisti podolgovati dvonadstropni del, kjer sem preživela večino otroštva. Točno pred njo stoji enonadstropna hiša,

katere namen je padel v pozabo, zato je rabila kot nekakšna shramba. V starinski pritlični hiši v levem krilu pa je še vedno živel, kot da bi me to začudilo, Ajtek. Moj dedek Rudolf.

Skrb za Ajtka je padla na mojega brata in njegovo ženo samo zato, ker sta živela v Sabolščaku. Dolgo sem upala, da se bo zadeva uredila sama od sebe, kako sem odvratna, preden me bo kdo kaj vprašal. Ampak v Medžimurju se reče: fsakša rit prijde na sekret.

Brat je molčal vse do table na začetku vasi, nato je vdihnil in izstrelil svoj načrt v eni sapi. Tam bom živela, dokler se hiše obnavljajo. Skrbela bom, da bo imel Ajtek kaj jesti, da bo imel kolikor toliko čisto. In nadzorovala bom mojstre. Parketarji, zidarji, voda, plin, streha, slišati je bilo kot večletni načrt. Ampak bil je edini na svetu, ki me je vključeval, zato se nisem pritoževala. Na koncu bova hiše prodala, Ajtek bo šel v dom, jaz pa se lahko s svojim delom denarja odselim, kamorkoli hočem.

Tako je rekel. Odseli se, koma ščejš.

Samo ne ostani v Sabolščaku, sramujem se te – to pa sem slišala.

»Ajtek živij f svojoj kuči, tij f svojoj. Sküjaš njemi, zaperejš pa tou je tou. Maš svoje življenje, doj ti visij,« je rekel, kakor da bi imela pravico, da si premislim.

»Kak je z njin?« sem vprašala.

»Trij majstre je že nagno. Preklinja mati, guči jin, ka so gnoj pa ka kradnejo. Zidari Miški je vrgo pi-sker f hrbet. Te pa pravi, ka njemi je žau, ali jebiga, sledi tou nikoga več ne briga. F pondejlek prijdejo

malari. Milena, ge don pejneze, tij se pa moreš po-brigati, ka se tou zrihta, razmiš. Tebej ma Ajtek rad, tebej de bougo.«

Nisem mogla skriti nasmeška zaradi zadnjega stavka. Ajtek je bil vedno faca. Bil je, prav po rudar-sko, grob in surov, ampak blag do naju, ko sva bila otroka. Kako je ta znal zbsti z zgodbo o Titeleju in Jazteleju! Čuval me je, ko sem bila majhna, ker sta bila starša v službi, brat v srednji šoli, babica pa je že umrla zaradi kapi. In bil je čudovit. Drži, da sem se za vse življenje nagledala moških stranišč, polnih vulgarnih slik z rumenimi madeži, in se naposlušala njegovih pajdašev, ki so zaudarjali po pivu, sem pa ob njem postala ... Če je kaj čvrstosti v meni, jo imam od njega. Bila sem predrzen otrok, z mano ni bilo šale. Ti bom pokazala fotko iz male šole, samo najti jo moram. Jaz sem tisti pobič z lasno sponko. Lasje kratki, zaležani v antene, ampak čisti, prevelike bratove kavbojke in velika krasta na komolcu. Braz-gotina iz boja človeka z asfaltom. Gledam v nekoga, ki je za kamero, in se pripravljam na krik. Tukaj sem, svet, če nisi vedel, jaz sem tisti otrok, ki druge otroke uči preklinjati. Ker je moj Ajtek faca.

Redkokdaj me je poklical po imenu, ker ga je po-znal samo občasno. Klical me je Vučko, ker sem imela tako pižamo. Kar ne pomeni, da me ni imel rad, nasprotno. Bila sva si zelo blizu, dokler mu ni umrl brat, s katerim ni govoril pol življenja. Bila sem že v srednji šoli. To ga je prizadelo bolj kot smrt ba-bice ali pozneje smrt sina, mojega očeta. Izgubil se je in se samo občasno oglašal iz tiste svoje daljave. Za

hip je bil tisti stari Ajtek, v naslednjem hipu pa je iz njega spregovoril nekdo, ki je bil brez vidnega razloga zelo jezen. Na koncu sta bila že dva dedka. Prvi je bil nezaupljiv in vsega se je spominjal do najmanjše podrobnosti.

»Zavüpo san van, vij pa ste me zajebali. Tüj moje gorice ste oudali. Lejko bi me fčasi enostavno bujli.«

Drugi pa je bil spravljiv in dober. In poln kesanja, nekako, vendar se ni spominjal ničesar iz zadnjih desetih let.

»Ge bi se somo rad s fsejmi lepou pozdravo pa poboto. Pejtdvajsti lejt san nej gučo z braton. Te je pa mrou.«

Nehal je skrbeti zase, bril se je vsaka dva tedna, nosil ista oblačila pet dni zapored, smrdel. Slabo je videl, vendar ni hotel nositi očal. Nataknil si jih je samo takrat, ko je mislil, da ga nihče ne vidi. Pred nami se je lahko ure in ure pretvarjal, da bere časopis. Bogve kake novice si je izmišljeval.

»Ne mreš njemi dopovedati,« smo kapitulirali drug pred drugim in snemali odgovornost s sebe. Postala sva si tujca. Ostala je samo ljubezen, ampak do tistega Ajtka iz otroštva. To mi je postalo jasno, ko je brat zapeljal na dvorišče in ko sem ga videla. Priznala sem si, da se nisem niti približno sposobna spopadati z njegovo dvojino.

Sedel je na svojih stopnicah in kadil. Majhen, zaspán, oskubljen piščanec, star devetdeset let. Skozi rumenkasto kožo se je videla notranjščina, vse se je poljubno mešalo v plastični vrečki. Hrustanec, žile in tetive so klikale, preskakovale in mlaskale, ko se je

premikal. Pokimal nama je in se molče umaknil, ko sva jemala stvari iz avta.

Brat je vključil televizor, preveril, ali dela, mi obljubil, da mi bo čez nekaj dni uredil internet. Pol ure je še nekaj brkljal po bojlerju v kopalnici, nato pa razglasil, da lahko zdaj kuham in se umivam. Hladilnik je že brnel, s pokvarljivimi stvarmi ga je napolnila bratova žena. Komaj je dočkala, da ji je nekdo snel Ajtka z grbe.

Preden je odšel, sem ga vprašala, kdo točno pride v ponedeljek.

»Štoplnof Drago, malar, vej ga pa poznaš. Pa Sandi, un dela z njin.«

»Od kejc je pa tej Sandi?« sem vprašala. Mislim, če se bo treba kaj pogovarjati, da ne bom izpadla idiot.

»Z Bükovoga Doula,« je rekel brat. »Somo tou je fejst dečko, nej tak kak drüjgi Ciganji. Delo je tuj pr avtomehaniki pa pr Campijovon zidarstvi.«

Takrat sem, draga moja, prvič slišala zanj. Nena-vaden občutek, se spomnim. Času se včasih kolcne in za hip začutiš nekaj, kar se bo šele zgodilo. Kakor da bi ti kdo hotel reči: v kratkem se ti bo zamajal svet.

Bemti, samo še tebe je bilo treba, sem pomislila, napol obupana, napol srečna. Srečna, kakor da bi ga že imela v sebi. Obupana, kakor da bi ga že gledala pred sabo v krvi.